

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора економічних наук, професора

Петрової Ірини Леонідівни

на дисертаційну роботу Россошанської Ольги Валентинівни «Методологічні засади оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02—економічна безпека суб'єктів господарської діяльності

1.Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами

Особливістю розвитку української економіки на сучасному етапі є наростання нестабільності, невизначеності, складності та неоднозначності, що сукупно посилює вплив руйнівних факторів на діяльність суб'єктів господарської діяльності. Адекватною організаційною формою в умовах непередбачуваності, турбулентності, динамічності змін в усіх сферах життя є інноваційно-активні проектні підприємства, цільовою функцією яких є створення та впровадження інновацій. Їх роль зростає у зв'язку з поширенням світових тенденцій розвитку економіки знань, формуванням сьомого технологічного укладу та реалізації концепції «Індустрія 4.0», хоча частка таких підприємств залишається невисокою.

Разом з тим, саме ІПО підприємства є найбільш вразливими щодо викликів і загроз зовнішнього та внутрішнього середовища, тому проблема забезпечення їх економічної безпеки є актуальною. Для вирішення цієї проблеми важливе значення має розробка сучасної методології оцінювання економічної безпеки ІПО підприємства, яка б дозволяла отримувати достовірні оцінки її реального стану і на цій основі застосовувати необхідні засоби для створення безпечних умов діяльності.

Методологічно обґрунтований та системно організований процес оцінювання інноваційних проектно - орієнтованих підприємств дозволяє вчасно виявляти загрозливі фактори і проактивно на них реагувати, уникаючи стану

небезпеки. Разом з тим, наявні в безпекології методологічні та методичні підходи до оцінювання економічної безпеки є недостатньо ефективними для вирішення цього завдання для проектно-орієнтованих підприємств, які розвиваються через інновації, діючи в умовах нестабільного середовища. Крім того, незважаючи на певну розробленість проблеми, мало дослідженими залишаються аспекти системного оцінювання економічної безпеки підприємств, що призводить до фрагментарних і часто недостовірних оцінок. У зв'язку з цим посилюється актуальність формування методологічних засад, інструментарію та механізму оцінювання діяльності інноваційних проектно-орієнтованих (ІПО) підприємств в контексті забезпечення їх економічної безпеки

На розв'язання цієї актуальної науково-практичної проблеми спрямовано дисертаційне дослідження Россошанської О.В.

Про актуальність дисертації свідчить також її зв'язок з тематикою трьох держбюджетних науково-дослідних робіт (номери державної реєстрації 0106U00093, 0109U000083, 0112U000233) Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, де виконувалась дисертація, та двох держбюджетних науково-дослідних робіт (номери державної реєстрації 0110U007248, 0110U000604) Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України.

2.Зміст дисертації та її завершеність

Відповідно до обґрунтованої практичної та наукової проблеми, автором визначено об'єкт та предмет дослідження, сформульовано його мету («розробка методологічних засад системного оцінювання економічної безпеки, основним елементом яких є пул концептуальних моделей оцінювання» (с.32), для конкретизації якої визначено наукові завдання дослідження (с. 32-33).

У першому розділі роботи автором розкрито сутність та проблематику оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств як напряму екосесента. Це стало підґрунтям для формування епістемологічних аспектів дослідження цієї проблематики, чому повністю присвячено другий розділ роботи. У третьому розділі сформовані концептуальні моделі та положення, які розкривають

сутність оцінювання економічної безпеки як системного елементу екосесенту ІПО підприємства, а також модель представлення методології оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств. Відповідно до цього, у четвертому розділі запропоновано методи та шкали оцінювання за трьома групами показників та метод інтегрального представлення результатів оцінювання. Логічним завершенням дослідження є п'ятий розділ, у якому приведені результати апробації та впровадження запропонованих методів оцінювання, проведено їх аналіз та узагальнення. Наприкінці дисертаційної роботи викладено загальні висновки, які відображають суттєві здобутки автора відповідно до поставлених завдань. Текст дисертації викладено науковою мовою із використанням відповідної термінології.

Результати, отримані у кандидатській дисертації автора, у даному дослідженні не представлені як нові і не виносяться на захист.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Наукові положення, результати, висновки та рекомендації, які виносяться на захист Россошанською Ольгою Валентинівною, характеризуються достатнім рівнем достовірності та обґрунтованості. Це забезпечується опрацюванням значного обсягу наукових джерел з економічної теорії, безпекології, зокрема з проблем оцінювання економічної безпеки підприємств, актуальних стандартів цієї діяльності, фундаментальних праць з системного підходу та аналізу, методології науки та практичної діяльності, наукових досліджень з питань вимірювання та оцінювання середовища діяльності, компетентності працівників підприємств, а також статистичних даних країн та підприємств із достовірних джерел інформації; обґрунтованим вибором та коректним застосуванням сучасних методів дослідження. Крім широко вживаних методів дослідження автором використано методи системних триад дефініцій, структурно-логічного аналізу текстів, теорії гармонії, темпоральної економіки, теорії нечітких множин, комп'ютерного моделювання, евристики.

Достовірність отриманих результатів підтверджується схваленням на

всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях; публікаціями у фахових виданнях, у тому числі зарубіжних, довідками про впровадження.

Основні наукові результати дисертаційної роботи, які становлять її наукову новизну

1. Представлена система екосесента (економічної безпеки підприємства), що складається з чотирьох необхідних і достатніх компонентів квартильної моделі – економічної системи, системи економічної безпеки, системи забезпечення економічної безпеки та системи оцінювання економічної безпеки (розділ 3, рис. 3.1, 3.3, 3.5). Такий методологічний підхід дав можливість визначити цільову функцію оцінювання - отримання суб'єктивно оціненого динамічного стану діяльності підприємства для узгодження захисних дій щодо уникнення, нейтралізації або мінімізації впливу ідентифікованих загроз на безперервність діяльності підприємства (с. 242-243). Особливістю підходу є оцінювання не стану підприємства, а стану його діяльності, що дозволяє виявляти потенційну можливість появи у майбутньому викликів, загроз, небезпек, інцидентів та криз.

2. Визначення інноваційного проектно-орієнтованого (ІПО) підприємства як підприємства з гібридною організаційною структурою, яке за допомогою портфельного гнучкого управління впроваджує інновації як окремі бізнеси зі створення для споживачів нових цінностей (с. 72-73). Сутність економічної безпеки ІПО підприємства як об'єкту оцінювання в системі екосесента (с. 180 - 181) розкривається через встановлення обмеженості часового і просторового ресурсів середовища його діяльності, які є провідними зовнішніми факторами небезпеки, а також ресурсів активності та інтенсивності проектної та інноваційної діяльності підприємства (с. 152-162), здатних подолати цю обмеженість для забезпечення безперервної та безпечної діяльності підприємства.

3. Визначення стратегічної економічної безпеки ІПО підприємства як суб'єктивно оціненого стану підприємства з позиції потенційної довгострокової безперервності діяльності завдяки періодичному впровадженню замінних інновацій як окремих бізнесів, які перекривають одна одну в часі й пов'язані з

його стрижневими компетентностями, що забезпечує досягнення головної цінності ІПО підприємства – переважання зростання нематеріальної компоненти вартості підприємства над іншими його показниками (с.269).

4. Концептуальна модель горизонтів опису ситуації економічної безпеки ІПО підприємства (рис. 3.11, с. 273), яка засобом зворотних логістичних кривих відображає у взаємозв'язку життєві цикли інновацій у портфелі проектів підприємства у перспективі трьох часових горизонтів: поточної, інноваційно-проектної, стратегічної діяльності (рис. 3.10, с. 271). При цьому визначальну роль відведено досягненню стратегічної економічної безпеки для ІПО підприємств як умови їх безперервного розвитку.

5. Підхід до компетенцій працівників та організаційних компетенцій ІПО підприємства з позицій економічної безпеки. Автором визначено стрижневі компетенції підприємства як джерело інновацій і показано, що недостатність або неадекватність компетенцій, відсутність у працівників знань щодо діяльності за умов появи загроз становлять головні внутрішні джерела небезпеки. В дисертації виведено закон об'єктивізації компетенцій працівників, який визначає необхідність відповідних умов для генерування нових знань та їхнього перетворення на інновації підприємства. Рівень компетентності працівників у реалізації інноваційної та проектної діяльності правомірно включено до груп показників оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств поряд з показниками поточної діяльності та стану внутрішнього середовища діяльності (с.275-277).

6. Метод визначення граничних та порогових значень індикаторів економічної безпеки ІПО підприємства, який передбачає використання лінгвістичної змінної «Зони безпеки діяльності» і дозволяє визначити рівень економічної безпеки за її конкретним індикатором шляхом побудови нелінійної нечіткої шкали лінгвістичної змінної, функції приналежності якої відображають п'ять рівнів економічної безпеки ІПО підприємства: безпечна діяльність, виклики, загрози, небезпечна діяльність, руйнація (с. 281-286).

7. Система оцінювання економічної безпеки ІПО підприємства за

локальними та інтегральним індикаторами. Вона включає, по-перше, темпоральні показники стану діяльності (динаміка питомої частки нематеріальної компоненти доданої вартості в ринковій вартості підприємства, динаміка рентабельності, питомі частки витрат на R&D та оплати праці), відхилення фактичних значень яких від еталонних свідчить про стан економічної безпеки ІПО підприємства. Залежність цих показників утворює «стратегічне раціональне правило» ІПО підприємств і гарантує, що підприємство розвивається як інноваційне проектно орієнтоване, а загрози й небезпеки, які виникають, долаються без негативних наслідків для майбутньої діяльності (с.299-300). По-друге, в систему входить оцінка сприятливості середовища діяльності, що містить індикатор сприятливості середовища діяльності (с. 333), його порогові значення та оцінну шкалу для визначення стану сприятливості середовища діяльності (с. 342). По-третє, компонентом системи є показники компетентності працівників та номограма для визначення стану прояву компетентності працівників в умовах недостатньої інформації (с.357). По-четверте, перевагою роботи є інтегральне представлення результатів оцінювання стратегічної економічної безпеки ІПО підприємства (підрозділ 4.4), яке передбачає конвертацію оцінок локальних індикаторів у агрегований. Це дозволяє визначати граничні нечіткі його значення, встановлювати зони можливих рівнів безпеки і будувати нечітку шкалу на основі лінгвістичної змінної «Рівень стратегічної економічної безпеки підприємства».

8. Механізм оцінювання стратегічної економічної безпеки ІПО підприємства в системі екосесента (рис. 5.25, с. 425), представлений на основі моделі «вхід – вихід» та змістовних зв'язків між системоутворювальними факторами компонентів (рис. 3.4, с. 240). Дія механізму передбачає отримання вхідної інформації у вигляді значень параметрів діяльності, стану внутрішнього середовища діяльності та оцінок компетенцій працівників підприємства, розрахунок локальних та інтегрального індикаторів стану безпеки, отримання оцінного судження про загальний рівень економічної безпеки підприємства та прийняття рішення про бажаний рівень безпеки, який необхідно досягти у межах

планованого періоду діяльності підприємства (вихід).

9. Удосконалення категорійного апарату методології оцінювання економічної безпеки ІПО підприємства шляхом уточнення дефініцій змістовно пов'язаних тріад «індикатори-показники-чинники» та «виклики-загрози-небезпека» через оцінені стани впливу дестабілізуючих чинників (с. 182).

10. Метод контекстно-особистісного оцінювання рівня компетентності працівників за чотирма групами компетенцій, що стосуються проектної, процесної діяльності, управління знаннями та забезпечення безперервності діяльності, який піддається формалізації у вигляді програмного продукту. За кожною з груп компетенцій метод передбачає виявлення власної позиції працівника відносно організації зазначених видів діяльності в умовах слабого та помірного впливу непередбачених дестабілізуючих факторів (с.346-347).

11. Поглиблення оцінювання стану внутрішнього середовища діяльності за рахунок виявлення індикатору його сприятливості (комфортності) для працівників, зайнятих в інноваційно-проектній діяльності, на основі вимірювання значимих показників (оцінка комфортності з позиції прагматичної діяльності, з позиції наукової діяльності, з позиції освітньої діяльності, оцінка комфортності з позиції реалізації, відповідно, технічної, творчої та інноваційної праці, оцінка системи виявлення креативних працівників, оцінка системи підтримки та розвитку креативних працівників, оцінка ступеня охоплення системами виявлення, підтримки та розвитку креативних працівників, оцінка ступеня захищеності різних груп працівників, оцінка застосовності проектного підходу при впровадженні інновацій, оцінка ступеня підтримки працівниками мети стратегічного лідерства організації (с.334). Сукупно це визначає лояльність персоналу до стратегічних цілей розвитку підприємства, що, на нашу думку, є критичною для забезпечення економічної безпеки ІПО підприємства.

Усі наукові результати одержані самостійно, відповідають критеріям новизни в межах безпекології, віддзеркалюють глибокі знання і якісне володіння автором арсеналами безпекології, менеджменту, педагогіки, соціології, психології, поведінкової економіки у вирішенні наукової проблеми

оцінювання економічної безпеки ІПО підприємства.

4. Значимість дослідження для науки та практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання

Теоретична значимість результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що вони становлять методичну базу щодо оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств та інших типів суб'єктів господарювання, використання якої забезпечує процеси моніторингу, розробки та реалізації заходів щодо виявлення та усунення впливу джерел небезпеки на безперервність діяльності підприємств. Практичну цінність мають методики побудови нечітких шкал для оцінювання стану економічної безпеки та визначення їх порогових значень; оцінювання стану стратегічної економічної безпеки ІПО підприємств за показниками поточної діяльності, комфортності внутрішнього середовища діяльності, компетентності працівників та інтегральним показником; підтримки прийняття рішень для розробки ефективних заходів щодо покращення безпекової ситуації.

Результати дисертації знайшли відображення в практичній діяльності машинобудівних підприємств України (з оцінювання стратегічної економічної безпеки), Департаменту наукової діяльності та ліцензування МОН України (з оцінювання компетентності працівників), в навчальному процесі.

Перспективними напрямками подальшого використання наукових результатів дослідження є прогнозування та коригування станів безпеки/небезпеки суб'єктів господарської діяльності на основі системної оцінки їх діяльності.

5. Повнота викладу наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Россошанської О.В. висвітлено у наукових працях, кількість, обсяг та якість яких відповідають чинним вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 51

опублікованій праці загальним обсягом 48,23 друк, арк., з яких 1 монографія, 2 розділи у колективних монографіях, 21 наукова стаття у вітчизняних наукових фахових виданнях, 6 праць у зарубіжних виданнях, 21 – матеріали конференцій. Особисто автору належать 46,40 друк. арк., особистий внесок автора у публікації у співавторстві розкрито в авторефераті на стор. 30, 33, 35.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

В цілому позитивно оцінюючи досягнуті у дисертаційному дослідженні результати, їх наукову новизну та достовірність, необхідно висловити зауваження стосовно недоліків та окремих дискусійних положень роботи.

1. Визначаючи характерні риси інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, автор вважає, «що вимоги відносно реалізації інноваційної продукції та її обсягу не є коректними» для ідентифікації такої діяльності (с.54). Ми дотримуємося протилежної думки, зважаючи на активне застосування показників реалізації інноваційної продукції у вітчизняній та зарубіжній статистиці саме для характеристики інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

2. В роботі недостатньо представлений аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів економічної безпеки ІПО підприємств. Зазначаючи, що «головними факторами небезпеки ІПО підприємств є обмеженість часового (ΔT) та просторового (ΔS) ресурсів середовища їхньої діяльності», автор не деталізує і не враховує їх у подальшому дослідженні (с.165). Також потребує більш глибокої інтерпретації твердження щодо факторів інтенсивності (I) та активності (A) проектної та інноваційної діяльності підприємства, як єдиних для подолання негативного впливу перших двох факторів. При цьому автор не враховує вплив якості цієї діяльності на зменшення чи нівелювання впливу деструктивних чинників зовнішнього середовища. В умовах нестабільності та полівекторних змін середовища, на наш погляд, існує необхідність у поглибленому і деталізованому аналізі внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на економічну безпеку ІПО підприємств.

3. В моделі системної тріади з базових економічних ресурсів – інтуїція, емоції, раціо - власно економічні ресурси не фігурують (с.164). Авторів слід було б конкретизувати зміст цих ресурсів та, що ще важливіше, показати їх зв'язок з економічною безпекою ІПО підприємств.

4. З моделі представлення методології діяльності з оцінювання економічної безпеки (рис. 2.25, с. 226) випливає, що продуктом такої діяльності є оцінне судження - документ, в якому осмислені, проаналізовані, оцінені та розтлумачені факти та відомості. Проте форма такого документу в дисертації не запропонована.

5. Вважаємо некоректним положення роботи про те, що «діяльність ІПО підприємств відбувається в умовах постійних внутрішніх загроз, джерелами яких є працівники підприємства» (с.203). Очевидно, що джерелами внутрішніх загроз є не працівники, а їх недостатня компетентність. Також, з нашої точки зору, варто було б не тільки зазначити необхідність створення умов, які «сприяють добровільному передаванню знань іншим працівникам» (с.204), а й показати умови і способи трансляції знань в ІПО підприємстві.

6. Автором розроблена кватильна модель системи показників стратегічної економічної безпеки ІПО підприємства, яка включає четверту групу показників, специфічних для кожного підприємства (с.274-275). На рис. 3.12 ці показники зображено прочерком, що викликає два запитання: а) ймовірно, їх можна врахувати у перших трьох групах показників, б) у протилежному випадку слід навести конкретний приклад цієї моделі із усіма заповненими групами показників.

7. В роботі проведено аналіз підприємств, що займалися інноваційною діяльністю (рис. 1.3,1.4,1.5, с. 76-77) на статистичних даних до 2015р. та рис.1.6,1.7 – до 2014р. (с.79). Разом з тим, слід зауважити, що в офіційній статистиці наводяться аналогічні дані за період 2014-2017рр.

8. Узнявши для апробації десять машинобудівних підприємств (п'ятий розділ), автор, по-перше обмежується даними до 2012 р., по-друге, не доводить, чому ці підприємства віднесено до іноваційно-проектних. Положення про те, що

«кожне сучасне підприємство є не лише інноваційним, а й як мінімум, проектно орієнтованим» (с.295), є сумнівним, зважаючи на попередні оцінки автора щодо незначної частки таких підприємств (0,3-0,5%), с. 80.

9. Розробка методів визначення граничних та порогових значень індикаторів економічної безпеки, оцінювання стратегічної економічної безпеки ППО підприємства за темпоральними показниками діяльності, інтегрального представлення результатів оцінювання стратегічної економічної безпеки, за показниками стану внутрішнього середовища діяльності та за показниками рівня компетентності працівників (четвертий розділ), на наш погляд, потребує визначення умов застосування означених методів, обмежень в їх використанні та чутливості до змін вхідних параметрів.

10. Представлений автором ланцюг деструктивних чинників небезпеки (с.182) не співпадає з класичним підходом до розуміння сили їх впливу на вразливість об'єкта безпеки. Традиційно небезпеки розглядаються як переважно потенційні, а загрози як реальні вражаючі об'єкти безпеки чинники.

6. Загальний висновок

Дисертаційна робота Россошанської Ольги Валентинівни «Методологічні засади оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем. Отримані результати відповідають паспорту наукової спеціальності 21.04.02 - «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» (п. 1 – «Теорія та методологія досліджень систем економічної безпеки суб'єктів господарювання»; п. 5 – «Моделювання та проектування систем економічної безпеки суб'єктів господарювання», п. 8 – «Контролювання, моніторинг і діагностика стану системи економічної безпеки суб'єктів господарювання»).

Нові результати дослідження сукупно розв'язують актуальну науково-практичну проблему створення системних теоретико-методологічних засад оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно орієнтованих підприємств. За якістю науково-методологічних і методичних розробок,

ступенем наукової новизни, теоретичною і практичною цінністю одержаних результатів, висновків та рекомендацій виконане дослідження відповідає рівню дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Автореферат дисертації належним чином розкриває основні її положення та висновки, є ідентичним дисертації за структурою та змістом, не містить інформації, що відсутня у дисертаційній роботі.

Дисертаційна робота за своїм змістом та оформленням відповідає вимогам, що зазначені у пунктах 9, 10, 12, 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» із актуальними змінами і доповненнями, а її автор, Россошанська Ольга Валентинівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності.

Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу та
поведінкової економіки
ВНЗ «Університет «КРОК»

І.Л. Петрова

Підпис _____ засвідчую.
Директор департаменту кадрів Вищого навчального закладу
"Університет економіки та права "Крок"
_____ 20 18 р.
Ідентифікаційний код 0463002

